

SHAXS SHAKLLANISHIDA IJTIMOY VA MA'NAVY OMILLARNING O'ZARO TA'SIRI

Muxlisa Sadriddinova Muhitdinova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“O'zbek va rus tillari” kafedrasida dotsenti

+998909198661

Homidova Shahnozaxon Ilhomjon qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Menejment fakulteti

“Biznes boshqaruv” mutaxassisligining 1-bosqich talabasi

shahnozaxonhomidova453@gmail.com

Annotatsiya: Shaxs shakllanishida ijtimoiy va ma'naviy omillarning o'zaro ta'siri – bu hozirgi zamon fanida eng dolzarb va chuqur o'rganilayotgan masalalardan biridir. Bu masala atrofida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqotlar inson o'zligining tub mohiyatini, undagi ahloqiy, ruhiy va intellektual-resurslarning tarkib topishini, ularga ijtimoiy muhit hamda ma'naviy qadriyatlarning qanday ta'sir o'tkazishini aniqroq yoritib beradi. Turli ilmiy maktablar, sotsiologiya, psixologiya, falsafa, pedagogika, madaniyatshunoslik va boshqa fan tarmoqlari shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi turli omillarni chuqur ko'rib chiqadi, har bir soha o'z yondashuvini ishlab chiqqan va bu yondashuvlar bevosita inson hayotining har bir sohasiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: shaxs, shakllanish, ijtimoiy omillar, ma'naviy omillar, jamiyat, ma'naviyat, tarbiya, axloqiy qadriyat, milliy-madaniy muhit.

Shaxs shakllanishiga doir yondashuvlarda insonning zamonaviy taraqqiyoti, uning hayotiy maqsadlari va ularni amalga oshirishdagi intilishlari, ichki dunyosi, axloqiy poydevori, ijtimoiy faolligi, o'zini anglash va jamiyatdagi o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Shaxs bu o'z hayotini mustaqil tarzda boshqarish, individual intilishlarga ega bo'lish, ongli ravishda harakat qilish va ijtimoiy institutlar bilan samarali hamkorlikda bo'lish qobiliyatiga ega bo'lgan yakka va betakror mavjudot hisoblanadi. Shaxsning shakllanish jarayonida uning individualligini belgilab beradigan omillar, ijtimoiy munosabatlar, ruhiy-axloqiy qadriyatlar, madaniy muhit, oilaviy tarbiya va jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq bo'lgan tomonlarga bevosita aloqadordir. Shaxs shakllanishiga ijtimoiy omillar ifoda berishda jamiyat va jamoadagi hamkorlik muhiti, maktab va oila, do'stlar va jamoa ta'siri, ijtimoiy institutlarning faoliyati va uning ijtimoiy normalar bilan quyidagi qadriyatlarni shakllantirishdagi roli ustuvorligi o'z aksini topadi. Inson o'z hayoti davomida boshidan kechirgan ijtimoiy tajriba, o'zaro munosabatlar sistemi, ijtimoiy rol va statuslar, ularni ongli ravishda egallash jarayoni, shaxsning mustaqil va faol a'zo bo'lib yetishishida muhim ahamiyat

kasb etadi. Ijtimoiy muhitda insonlar o'zaro anglashuv, muloqot va hamkorlik asosida mavjud bo'lishadi, aynan shu jarayonda har bir inson o'z imkoniyatlari, iste'dodi va salohiyatini namoyon qilish vositasini topadi. Shaxs shakllanishi ijtimoiy tajribaning turli tomonlarini o'zlashtirish, ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni qabul qilish, jamiyatga moslashish va shu jarayon orqali o'zligini yanada chuqur anglash imkonini beradi [1].

Shaxs ijtimoiy rivojlanish jarayonida o'zining individualligini namoyon qilish bilan birga ijtimoiy guruhlar yoki jamiyat bilan uzviy aloqada bo'ladi. Boshqacha aytganda, u jamiyatning muhim bo'g'ini sifatida, ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'lanib, o'z faolligini jamiyatning pirovard maqsadlari va ustuvor qadriyatlari yo'lida namoyon qiladi. Barcha ijtimoiy munosabat va institutlar esa shaxsning harakatlari, orzulari, harakatlariga yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi qudratli manba vazifasini bajara oladi. Shaxs shakllanishida yana bir muhim omil bu — ijtimoiy rol va statuslarning o'zaro uyg'unligi bo'lib, shaxs jamiyatda muayyan rol va statuslarni egallashi, ular orqali jamiyat hayotiga faol aralashuvi, o'z g'oyasini ilgari surishi bilan o'z shakllanishini mukammallashtiradi. Shaxs shakllanishining asosiy manbalaridan yana biri — bu ma'naviy omillardir. Ma'naviy omillar deganda, ruhiy-madaniy qadriyatlar, asosiy axloqiy mezonlar, milliy va umuminsoniy fazilatlar, ilm-fan, san'at, adabiyot, urf-odat va an'analarning shaxs dunyoqarashiga ta'siri tushuniladi. Ma'naviy omillar shaxsga ichki madaniyat, ma'suliyat, vatanparvarlik, do'stlik, insonparvarlik kabi yuksak qadriyatlarni singdiradi. Aynan shu asosda shaxsda ichki ma'naviy asos, intellektual salohiyat, did va tafakkur, ong va tafakkur uyg'unligi kabi jihatlar shakllanadi. Ma'naviy omillar o'z mazmuniga ko'ra chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lib, har bir inson ruhiyatining yuksalishi, jamiyat hayotining barcha sohalarida farovonlik, taraqqiyot va yangilanish omili sifatida namoyon bo'ladi. Ma'naviy omillarning shaxs shakllanishidagi o'rni, bir tomondan, har bir insonning jamiyat manfaatlariga sadoqatli, vatan va xalq oldidagi burchiga sodiq, barkamol shaxs sifatida yetishib chiqishini belgilasa, boshqa tomondan esa, jamiyat va respublika taraqqiyotining tayanch manbai sifatida, ilg'or tafakkur, ilg'or g'oya va qadriyatlarni ilgari surishda muhim ahamiyatga ega. Ma'naviyat yuksak rivojlangan jamiyatda har bir insonning ichki dunyosida yangi imkoniyatlar, ijodkorlik, mustaqil fikr va harakat ko'nikmalari rivojlanadi, bu esa umumjamiyat farovonligining poydevorini mustahkamlashga yordam beradi [2].

Bu omillar o'zaro uyg'un va uzviy holda shaxs shakllanishining murakkab, bosqichma-bosqich amalga oshadigan jarayonini tashkil qiladi. Har bir insonning hayotida ijtimoiy va ma'naviy omillar bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatib boradi. Bu ta'sirlar chuqur o'zaro aloqadorlik, tafakkur, qadriyatlar va axloqiy mezonlar uyg'unligi orqali namoyon bo'ladi. Inson jamiyatda yashar ekan, kundalik hayot jarayonida oilasidagi muhit, ota-ona, aka-uka va opa-singillar, mahalla va jamoa, maktab va oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan faoliyat orqali ma'naviy-

me'yorlar, turli qadriyatlar va an'analarning tub mohiyatini o'zlashtiradi. Shu bilan birga, davlat va jamiyat tomonidan olib borilayotgan islohotlar, ijtimoiy tarmoq, tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy ishlar, ta'lim-tarbiya muassasalarida shakllangan muhit, tarbiya va ta'lim tizimida yuritilayotgan ilg'or g'oya va yondashuvlar ham shaxs rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bugungi taraqqiy etayotgan jamiyatda, yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirish, uni har tomonlama yetuk inson sifatida tarbiyalash, uning ichki dunyosini boyitish va zamon talablari darajasida rivojlantirish har bir jamiyat oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Ana shu nuqtayi nazardan, shaxs shakllanishida ijtimoiy hamda ma'naviy omillar mutanosib va uyg'un holda harakat qilishi, ularda yuzaga kelgan yangi imkoniyat va resurslardan samarali foydalanish, inson tafakkurini, axloqini, dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladi. Tarbiya va bilim jarayonlarida olib borilayotgan yangilanishlar, o'quvchi-yoshlar ongida mustahkam axloqiy sifatlarning shakllanishiga yo'naltirilgan tarbiyaviy-madaniy islohotlar, aholining har bir qatlamida ma'naviyatga bo'lgan intilishlarning kuchayishi jamiyat taraqqiyotining ilmiy va ma'naviy poydevorini mustahkamlaydi [3].

Shaxs shakllanishida ijtimoiy omillarning o'zi yetarli bo'la olmaydi, chunki ma'naviy boylik, ahloqiy fazilat, ruhiy poklik, vatanparvarlik, xushmuomalalik, insoniylik kabi xususiyatlar insonda faqat ijtimoiy muhit va muloqot natijasida emas, balki chuqur ma'naviy qadriyatlarga tayanilgan holda, ularni ongli ravishda qabul qilish va hayot tarziga tatbiq etish jarayonida yuzaga keladi. Ana shu joyda sifatli tarbiya va chuqur ma'rifiy muhitning, mustahkam oila tizimining, milliy qadriyatlar va an'analar asosida yuritilayotgan sog'lom muhitning o'rni va roli kattadir [4].

Kundalik hayotiy tajriba, jamiyatning iqtisodiy va siyosiy taraqqiyoti, bilim va texnologiyalarning jadallik bilan rivojlanishi, ijtimoiy innovatsiyalar, madaniy sohada yuz berayotgan islohotlar ham inson ongida, tafakkurida va ma'naviy dunyosida tub o'zgarishlarni ro'yobga chiqaradi. Insonlar yangi sharoitlarda o'z hayotini tashkil qiladi, yangi ijtimoiy qadriyatlarni o'zlashtiradi va kasb etadi, hayotiy maqsad, g'oyaviy pozitsiyasi, orzu-umidlari ham zamonga mos shakllanib boradi. Mazkur jarayonlarda shaxs o'z individual qadriyatlarini, orzu-umidlarini, hayotga munosabatini zamonaviy taraqqiyot va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda shakllantirishga harakat qiladi, o'z oldiga yangi maqsadlar qo'yadi, oldingi avlodlar tajribasidan foydalangan holda yangi marralarga intiladi. Nazar nazarida, shaxs shakllanishida ma'naviy omillar, bir tomondan, jamiyatga moslashtiruvchi, uni yuksak axloqiy fazilatlar bilan boyituvchi, insonda o'z-o'ziga bo'lgan ishonch, kuch-g'ayrat va taraqqiyotga intilish hissini uyg'otuvchi manba sifatida namoyon bo'ladi. Boshqa tomondan, ana shu omillar insonni nosog'lom muhit, g'arazli ta'sir, salbiy illatlar va illatlardan saqlash, uni jamiyat oldidagi burch va mas'uliyatini to'g'ri anglash, to'g'ri yo'nalishda harakat qilishga undaydi. Bugungi globallashuv davridagi soxta qadriyatlar, turli mafkuraviy ta'sirlar, yanglish tushuncha va aqidalar, inson tafakkuri

va ma'naviy dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan pallalarda, aynan yuksak ma'naviy qadriyatlar asosidagi tarbiya va tarbiya jarayonlarini takomillashtirish, ijtimoiy ishonch va birdamlikni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. O'z navbatida, shaxs shakllanishida ijtimoiy va ma'naviy omillarning uzviy hamkorlikda harakat qilishi, bir-birini to'ldiruvchi hamda o'zaro uyg'unlikda amal qilishi inson kamolotini tezlashtiradi, uning hayotiy faoliyati, dunyoqarashi, hayotga bo'lgan munosabati va maqsadlarida ijobiy natijalarga erishishga yordam beradi. Jamiyat taraqqiyoti, o'z oldiga maqsad qo'yib harakat qilayotgan yosh avlod tarbiyasida, shaxsga zamon va voqelik talablari asosida ilg'or g'oyalarni singdirish, har tomonlama yetuk va barkamol insonlarni yetishtirish davlat va jamiyat oldidagi ustuvor vazifalardan hisoblanadi [5].

Xulosa:

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan umumiy xulosa shuki, shaxs shakllanishida ijtimoiy va ma'naviy omillar o'zaro uzviy va uyg'un holda harakat qilishi, ularga ko'proq e'tibor va ilmiy asoslangan yondashuv zarur. Ijtimoiy muhit va institutlar, turli guruhlar hamda ommaviy axborot vositalari, ta'lim va tarbiya tizimi, oila va jamoa muhitiga bevosita ta'sir etuvchi omillar sifatida shaxs hayotining ajralmas qismidir. Shu bilan birga, boy va chuqur ma'naviy qadriyatlar, milliy madaniyat, tarixiy-tarbiyaviy meros, ilg'or g'oya va an'analar har bir insonning hayotida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shaxs shakllanishi ijtimoiy va ma'naviy omillarning maqbul va uyg'un harakati natijasida boshlandi va shakllandi, bundan keyin ham ularning uyg'unligi, hayotga tatbiq etilishi jamiyat taraqqiyotining kafolati bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I. Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. S. Turdiev. Globallashtirish va ma'naviyat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2014.
3. M. Qodirov. Tarbiya nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
4. O. Umarov. Shaxs va jamiyat sotsiologiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
5. X. Rajaqulov. Oila va jamiyatda ma'naviy tarbiya. – Toshkent: Ma'rifat, 2021.
6. Z. Jo'raev. Kasbiy tafakkur va shaxs barkamolligi. – Toshkent: Fan, 2020.
7. Sh. Islomov. Shaxs psixologiyasi asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.